

Sl 34 Sigtuna, Kv. Trädgårdsmästaren 9–10

Litteratur: M. Roslund, Runor – magi och meddelanden, i: S. Tesch (utg.) Makt och människor i kungens Sigtuna. Sigtunautgrävningen 1988–90 (1990), s. 152 ff.; M. Roslund & M. Åhlén, Ben med runinskrift om kungadygder, i: Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800–1200 (1992), s. 367; H. Gustavson, Verksamheten vid Runverket, Stockholm, i: Nytt om runer 6 (1991), s. 20; H. Gustavson, Runfynd 1989 och 1990, i: Fornvännen 87 (1992), s. 167; Th. Snædal, Vardagsliv och visdomsord. Runorna i Norden från urtid till nutid, i: S. Benneth et al. (red.) Runmärkt. Från brev till klotter. Runorna under medeltiden (1994), s. 22; K. Düwel, Runenkunde (3. Aufl. 2001, 4. Aufl. 2008), s. 165; H. Gustavson, Personnamn i inskrifterna på runföremålen från Sigtuna, i: Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012 (2012), s. 108.

Avbildningar: M. Roslund, a.a. 1990, s. 152 f; H. Gustavson, a.a. 1992, s. 165; Th. Snædal a.a. s. 22; M. Roslund & M. Åhlén, a.a. 1992, s. 367.

Signum i Samnordisk runtextdatabas: U Fv1992;166

Ett revben med runinskrifter på två sidor påträffades vid arkeologisk undersökning år 1989 i kv. Trädgårdsmästaren 9–10 (Ruta F1:1. Fyndnummer 22145). Fyndet gjordes i en obebyggd yta mellan ett mitthärdshus (Hus 1) och ett hörnhärdshus (Hus 387) enligt undersökningsrapporten (A. Wikström et al., Fem stadsgårdar (2011), s. 127 f., 160) med en datering till 1200–1230 (Fas 9).

Revbenets längd är 250 mm, bredd 28 mm och tjocklek 12 mm. Runhöjd på framsidan 9–18 mm, på baksidan 12–16 mm.

Fig. 1. Det s.k. »kungabenet» Sl 34 från kv. Trädgårdsmästaren 9–10. Foto Gunnel Jansson, Riksantikvarieämbetet.

Runristade lösföremål från Sigtuna

Sl 34 Sigtuna, Kv. Trädgårdsmästaren 9–10

Inskrift framsidan:

mari · selti · rif a fe mest · | aff | asa
5 10 15 20 25

Baksidan:

kunukr : iar : matr : bestr : han : a f mest : han iar pekili
30 35 40 45 50 55 60

Marri(?) sældi rif. (Hann) ā fē mæst. ... Konungr iar mandr(?) bæstr. Hann ā fē mæst. Hann iar þækkili(gR).

»Marre(?) skänkte revbenen. Han äger mest egendom. ... Kungen är den bäste mannen(?). Han äger mest egendom. Han är givmild.»

Till läsningen: Övre spetsen i vänstra bistaven och toppen av huvudstaven i 1 **m** är skurna i två drag. 2 **a** har dubbelsidiga bistav, likaså 13, 20, 23, 25, 33, 36, 45, 47, 54 och 57 **a**. 3 **r** har sluten form. Skiljetecken i form av en punkt efter 4 **i**, 9 **i** och 19 **t**, i form av ett kolon efter 31 **r**, 34 **r**, 38 **r**, 43 **r**, 46 **n** och 52 **t**. 5 **s** har långkvistform, likaså 18 och 24 **s**. 6 **e** är stungen med en punkt på huvudstavens mitt, likaså 15, 17, 40, 50 och 60 **e**. 8 **t** har ensidig bistav snett nedåt vänster. 10 **r** har öppen form, likaså 31, 38 och 43 **r**. Nedre bistaven i 12 och 14 **f** är kort. 19 **t** har dubbelsidig bistav. Efter det att ristaren har ristat 19 **t** har han vänt på benet och från vänster till höger fogat till runorna 20–23 **aff** och i den andra kapade änden av benet runorna 23–25 **asa**. Dubbelsidig bistav snett nedåt höger i 28, 46 och 55 **n**. Bistaven i 29 **u** ansatt litet nedanför toppen av huvudstav. 34 **r** och 49 **m** har osymmetrisk form. 41 och 51 **s** har spegelvänd form. Runa 64 läses med viss tvekan som **i**, huvudstaven är tunnare och yligare än övriga stavar i inskriften. 3 mm till höger om runan finns en liten skada. Efter 64 **i** har inte någon runa varit ristad.

I vilken ordning inskriften skall läsas kan diskuteras. Inskrifter på revben är oftast ristade på den välvda sidan, den jämnaste och slätaste sidan av benet. Kungaprisandet är ristat på benets slätaste sida. Det kan tala för att det har ristats in först. Inskriften på benet återspeglar en dialog. Den ene talaren påstår att **mari** är den som har stått för festen och är rikast och får som svar av den andre, att kungen är den bäste mannen, alternativt den mest frikostige på mat, rikast och generös. Ur kompositionssynpunkt är konstruktionen med ett påstående och ett bemötande av det mest tilltalande. Runornas utseende och duktus – t.ex. **s**-runans olika former på fram- och baksidan – och skiljetecknens olika form visar att framsidans runor har skurits in av en annan person än baksidans. Det förekommer dock formvariation hos de två ristarna, t.ex. ensidig bistav i 8 **t** men dubbelsidig bistav i 19 **t**. Om runföljderna **aff** och **asa** har ristats i efterhand, eventuellt av en tredje person, kan inte avgöras.

Hur inskriften på framsidan skall tolkas är inte oproblemiskt. Runföljden **selti rif** förstås bäst som ett runsvenskt *sældi rif* »gav, skänkte revbenen», dvs. stod för festen, och det därpå följande **afemest** som en subjektlös sats »Han är rikast». Det återspeglar en företeelse i fornspråket, där subjektet inte behövde utsättas om sammanhanget visade vad som åsyftades. I detta fall avses den person som namnges som **mari**. Det kan diskuteras om det

återger ett kortnamn bildat till ett sammansatt mansnamn som *Ingimarr* eller *Vigmarr*. I namn som dessa brukar ju förleden vara grunden för kortnamnsbildningen såsom *Ingi* och *Vigi*, men binamn där efterleden har varit utgångspunkten för binamn förekommer. Ett exempel är kortnamnet *Mundi* (ack. **munta** U 90) som bedöms vara kortnamn till sammansatta mansnamn på *-mundr*. Gemensamt för de två namnen är att namnelementet *mundr* respektive *marr* är vanligt som efterled i sammansatta namn, men sällsynt som förled i fråga om *mundr* eller inte alls förekommer i fråga om *marr*. Det kan vara en förklaring till kortnamnsbildningarna. Det kan också tänkas vara ett binamn bildat till det i nordiska dialekter använda *mare*, *mari* 'stödjande balk eller stock'. En parallell skulle då kunna vara det fvn. mansbinamnet *Stafr* 'stav, stock'. Eftersom dialektordet *mari* av dialektordböckerna att döma är svagt belagt och inte tycks förekomma i fornvästnordiskan¹ är även en sådan tolkning något osäker. En binamnsavledning till substantiven *marr* (*mars*; *-ir/-ar*) m. 'häst' och *marr* (*marar/mars*; < germ. **mari* n.) m. 'hav, sjö' kan inte helt uteslutas. Av de ovan anförda alternativen är det första, en kortform till sammansatta mansnamn på *-marr* det mest tilltalande.

Tolkningen av baksidans tre påståendesatser erbjuder också svårigheter. En sådan är hur 35–43 **matr bestr** skall förstås. Formellt mest tilltalande är att **matr** återger ett *mandr* m. 'mannen' med ett i runortografi förekommande utlämnande av **n** framför **t**. Den gängse ljudutvecklingen brukar tecknas runsv. *mannr* > rsv. *mandr* > fsv. *mander*. Konsonantinskottet har ägt rum före vokalinskottet och anses ha ägt rum i runsvenskan efter år 1100 (A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), § 326), men uppträder redan i **antrir** 'andra' i inskriften på den tidiga runstenen U 518 Ledinge.

Ett vanligt litterärt tema i forntiden är den frikostige hövdingen, generös på mat vid festlig samvaro (S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (3. uppl., 1984), s. 131 ff.). I några av runstenarnas inskrifter kommer det till uttryck, då den döde t.ex. prisas med lovorden att ha varit *maðr matar gōðr* (U 703 Västra Vängeby: *Hann var mandr matargōðr ok mæls risinn*). Med tanke på den situation som inskriften tillkommit i ligger det nära till hands att uppfatta inskriftens **matr** som en felskrivning för *matar* 'med avseende på mat', en kvalitativ genitiv (E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3, s. 23). Vissa ortografiska egenheter i inskriften kan peka på osäkerhet hos ristaren. En sådan kan vara utlämnandet av **e** efter 23 **f**, om **f** nu inte är en begreppsruna med betydelsen 'egendom, rika tillgångar' (RGA 25, s. 556 ff.). En annan är den skiftande beteckningen av *r*-ljudet i **kunukr** och **iar**. En tredje är skrivningen 59–65 **pekili**, om den återger en avledning på *-(i)ligr* till ett adjektiv motsvarande fsv. *þækker* 'angenäm, behaglig'. Möjligen återger skrivningen en talspråklig form.

Ett alternativ tolkning av inskriftens sista ord är möjlig om tecken 64 inte förstås som en runa utan som ett tecken som markerar att inskriften är slut. Jämför tecken 7 i SI 25. En runföljd **pekil** kan återge ett substantiv motsvarande fisl. *þengill* (det av de i J. de Vries *Altnordische Etymologisches Wörterbuch* (1961) och Á. Blöndal Magnússon, *Íslensk orðsifjabók* (2008) anförda fda. *þengil* och fsv. *þængel* har jag inte funnit belägg för). I fornisländskan förekommer det skaldediktningen och i Eddan (*Grimnismál* 16: *manna þengill*) i betydelsen 'kung, furste'. Det uppträdde också som mansnamn på Island och i Norge. Det

¹ Uttrycket *aulstafr morum*, dvs. dat. pl. av ett subst. *mari* m., i Hrafn Qnundarsons *Lausavísur* (F. Jónsson, *Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning*, bd AI, s. 198:6) ger ingen begriplig mening och rättas av Finnur Jónsson (och av Ernst A. Kock i *Den norsk-isländska skaldediktningen* 1, s. 100) till *ølstafns Njorun* »ölkarets Njorun», en omskrivning för 'kvinnan'.

Runristade lösföremål från Sigtuna

Sl 34 Sigtuna, Kv. Trädgårdsmästaren 9–10

är av omstritt ursprung. Magnússon förmodar att ordet hör samman med ett germ. **pinhan/pingan* 'frodas, växa' och pekar på gotiskans *þeihan* 'växa frodas' (jämför tyskans prefigerade *gedeihen*). Enligt Magnússon var *þengill* den som stod för växt och välfärd i samhället. En sådan tolkning av inskriftens sista ord är möjlig. Att det skulle röra sig om en *n*-stamsbildning till ett substantiv motsvarande fisl. *þengill* är inte troligt. Henrik Williams har (muntl.) framfört att 64 **i** kan tolkas som en skrivning för adverbet *æi* 'städse, alltid'. Jämför skrivningen **hi** i runinskriften U 323 Sälna, där diftongerna vanligen enkeltecknas, varför **hi** dock är något problematiskt. Inskriftens slut skulle då lyda »Han är städse fursten». Mot Williams idé talar bl.a. den konsekventa användningen av stungna *i*-runor i inskriften

Med tanke på att runföljden 20–22 **aff** och 23–25 **asa** står i var sin ände av benet bildar de knappast en syntaktisk enhet. Att **aff** skulle stå före ett predikatsled *ā fē* »äger egendom, är rik» eller *haf fē* »hav egendom» bryter mot runsk ortografi och ger inte någon god mening. Runföljden **asa** kan stå för kvinnonamnet *Āsa* »Åsa», men kvinnans koppling till huvudinskriften kan i så fall inte fastställas. Ristaren har kanske bara varit lekfull. Runföljden blir nämligen densamma och bildar ett anagram vare sig om man vänder eller inte på benet ett halvt varv och läser runorna.

Detta dokument ingår i en digital utgåva av runristade lösföremål från Sigtuna. Dessa publiceras fritt tillgängliga på Internet.

Texten är ännu preliminär och kan komma att revideras. Hittar du felaktigheter eller känner till källor som inte har utnyttjats är du välkommen att meddela författaren dessa på nedanstående e-postadress.

Författare: Helmer Gustavson
Kontakt: magnus.kallstrom@raa.se

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel. 08-5191 8000, Fax 08-660 7284
www.raa.se